

Marthe Hesselmans

Kansen-
gelijkheid

*is toe aan
herkansing*

Mr. Hans
van Mierlo
Stichting

Kansengelijkheid is toe aan herkansing

Marthe Hesselmans

Mr. Hans
van Mierlo
Stichting

Mr. Hans van Mierlo Stichting, 2019

ISBN 9789082506655

Inhoud

5	Voorwoord
7	Introductie · ongelijk, onzeker, ontevreden
9	Wat is kansengelijkheid?
13	Trends
13	Onderwijs versterkt ongelijkheid
16	Wel werk, geen zekerheid
19	Een verzorgingsstaat voor zelfredzamen
23	Analyse · Kans van slagen
27	Aanbevelingen
27	Onderwijs in de praktijk
29	De nieuwe arbeidsmarkt
31	Herkansingen
33	Conclusie
37	Bibliografie
41	Noten

Voorwoord

Voor u ligt een essay over kansengelijkheid. Een thema dat de afgelopen jaren steeds prominenter op de politieke agenda is komen te staan, ook op die van D66. En dat is terecht. Want kansen zijn in Nederland niet zo gelijk verdeeld als ze zouden moeten – en kunnen – zijn. Sommigen Nederlanders komen goed, of zelfs heel goed mee in onze snel veranderende samenleving. Tegelijkertijd zijn er te veel Nederlanders die juist achterop raken. Ze missen *kansen* op goed onderwijs dat voorbereidt op een nieuwe arbeidsmarkt, maar ook *herkansingen* om na pech of een verkeerde keuze weer vooruit te komen.

Dit moet sociaal-liberalen aan het hart gaan. Voor ons staat het individu centraal. Die moet vrij zijn *van* vervolging en vrij zijn *om* zich te ontwikkelen, ongeacht waar iemand vandaan komt en ongeacht wie zijn of haar ouders zijn. Ieder moet op basis van eigen inspanning en eigen potentieel kansen krijgen om een maatschappelijke positie te verwerven. Hiervoor draagt de overheid medeverantwoordelijkheid. Zij moet individuen in staat stellen om kansen te pakken door voor de randvoorwaarden te zorgen. Scholing is nodig, even goed als betaalbare woningen en een sociaal vangnet. Toegankelijk en goed onderwijs is een collectief goed. Het maakt een volwaardig bestaan mogelijk en leidt tot werk en financiële zelfredzaamheid. Dat brengt een eigen woning binnen bereik. Zorg en sociale regelingen zoals schuldhulpverlening geven de kans om te herstellen van tegenslag. De basis moet goed zitten. Van daaruit moeten we allemaal zelf ons leven vorm kunnen geven.

Dit essay beschrijft drie trends: in het onderwijs, op de arbeidsmarkt en in de verzorgingsstaat. Het laat zien waar kansen onder druk staan én wat er nodig is om ze rechtvaardiger te verdelen. Met dit essay beoogt de Mr. Hans van Mierlo Stichting niet door te dringen

tot in alle haarvaten van het thema kansengelijkheid. Het biedt eerder een verdieping voor een maatschappelijk gesprek. Waar zitten de kansen in Nederland, waar worden ze gemist en waarom? En wat verstaan we eigenlijk onder kansengelijkheid?

Dit essay staat niet op zichzelf. Eerder keek de Van Mierlo Stichting met *Nieuwe ronde, echte kansen. Een sociaal-liberale visie op de toekomst van werk* (2017) naar de gevolgen van flexibilisering voor kansen op de arbeidsmarkt. Ook bespraken we in *Van nieuwkomer naar Nederlander. Een sociaal-liberale visie op migratie, asiel en integratie* (2018) de kansen – en het gebrek daaraan – voor nieuwkomers in de samenleving. Ten slotte, valt het essay samen met *Robotisering in goede banen* (2019). Deze publicatie laat eens te meer zien hoe urgent het thema kansengelijkheid is. Met alle nieuwe technieken, alle veranderingen op het gebied van werk en samenleven, is het cruciaal dat iederéén mee kan komen. De huidige mogelijkheden die onze samenleving kent op het gebied van scholing, werk en zekerheid, sluiten onvoldoende aan op de uitdagingen van deze tijd. Hoog tijd dus, voor een herkansing van kansengelijkheid.

Jan Willem Holtslag

Voorzitter Mr. Hans van Mierlo Stichting

Introductie

ongelijk, onzeker, ontevreden

Kansengelijkheid staat onder druk. Steeds meer Nederlanders zijn hoger opgeleid, leven langer en zeggen gelukkig te zijn. Maar er zijn ook veel Nederlanders die niet goed meekomen. Zij zijn onvoldoende toegerust op de snel veranderende samenleving. Die tegenstelling wordt versterkt door de manier waarop onderwijs, arbeidsmarkt en sociale voorzieningen zijn ingericht. Startposities zijn ongelijk, vanwege afkomst en opleidingsniveau, en worden gaandeweg verder scheefgetrokken. In dit essay worden deze ontwikkelingen geanalyseerd vanuit het perspectief van kansengelijkheid en worden aanbevelingen gedaan om de verdeling van kansen voor iedereen in Nederland rechtvaardiger te maken.

Eeuwenlang waren afkomst en achtergrond de factoren die bepaalden welke maatschappelijke positie iemand kon bereiken. Pas relatief recent is daar in Nederland verandering in gekomen. Dankzij grote investeringen in onderwijs en verzorgingsstaat nam de kansengelijkheid sterk toe in de decennia na de Tweede Wereldoorlog. Iemands lot werd niet langer bepaald door afkomst, sociale mobiliteit werd gangbaar. Deze trend lijkt tot een halt te zijn gekomen. We lijken zelfs terug in de tijd te gaan. Achtergrond doet er steeds meer toe.

Wie uit een hoogopgeleid gezin komt, heeft een grotere kans om zelf onderwijs op een vergelijkbaar niveau te volgen, lonend werk te vinden, een huis te kopen en in goede gezondheid te leven. Het omgekeerde is het geval als iemands ouders geen hoger onderwijs hebben genoten of in een niet-Westers land zijn geboren. Die achterstand is steeds moeilijker te overstijgen. Zo ontstaan vicieuze cirkels, waarbij een laag opleidingsniveau tot onzeker werk leidt, wat weer leidt tot geldproblemen, die weer leiden tot gezondheidsproblemen, enzovoorts. De risico's stapelen op en trekken een zware wissel op de mogelijkheden die een persoon heeft om mee te doen in de samenleving.

Maatschappelijke ontwikkelingen versterken dit. Door internationale concurrentie, flexibilisering, digitalisering en robotisering verandert de samenleving razendsnel en continue. Dat vraagt om een groot aanpassingsvermogen. Mensen moeten zich kunnen omscholen. Ze moeten technologische vernieuwingen kunnen bijhouden en regelmatig van baan wisselen. Voor een deel van de mensen vormen deze ontwikkelingen geen noemenswaardige problemen of bieden ze juist nieuwe kansen. Maar voor een steeds grotere groep zijn deze ontwikkelingen moeilijk het hoofd te bieden, omdat ze een wezenlijke verslechtering betekenen voor hun positie op de arbeidsmarkt of elders in de samenleving.

De ironie wil dat de Nederlandse verzorgingsstaat, de instituten en voorzieningen die mensen zouden moeten beschermen tegen de nadelige gevolgen van deze ontwikkelingen, niet is voorbereid op de nieuwe situatie. Zij gaat nog altijd uit van oude systemen, waarbij sociale voorzieningen in grote mate afhankelijk zijn van het hebben van een (vast) arbeidscontract. Maar die situatie is achterhaald. De realiteit is niet langer dat mensen een vak leren en dan een baan voor het leven zullen krijgen. Een op de drie Nederlanders werkt als zelfstandige of heeft een tijdelijke overeenkomst. Voor sommigen een bewuste stap die veel voordelen geeft. Maar voor anderen een gedwongen keuze, omdat zij niet in aanmerking komen voor een vast dienstverband. Deze groep werkenden geniet minder bescherming tegen de zojuist genoemde maatschappelijke ontwikkelingen. Ook het onderwijs biedt hun kinderen niet meer de kansen die het zou moeten bieden. Ze worden te vroeg geselecteerd, mede op basis van achtergrond, en komen terecht in opleidingen die hen te weinig toerusten op de veranderende arbeidsmarkt.

‘Zonder gelijke kansen verliest de samenleving aan menselijk potentieel, rechtvaardigheid en stabiliteit’

Dit is problematisch vanuit het perspectief van kansengelijkheid. Centraal daarin staat dat iedereen ongeacht achtergrond gelijkwaardige kansen krijgt in de samenleving. Het is een van de funda-

menten van een vrije en open samenleving. Onderwijs zou daarbij hét middel moeten zijn om maatschappelijke mobiliteit te stimuleren. Vernieuwingen als gevolg van digitalisering en robotisering zouden ten goede moeten komen van iedereen in de samenleving. En een moderne verzorgingsstaat zou mee moeten veranderen met de behoeften die mensen hebben in een bepaalde tijd. Gebeurt dit niet, dan verliest de samenleving aan cruciaal menselijk potentieel, aan rechtvaardigheid en aan stabiliteit. Wie zich ondanks zijn of haar inzet steeds opnieuw geconfronteerd ziet met onoverbrugbare kloven, raakt het vertrouwen kwijt dat de samenleving er ook voor hem of haar is. Maatschappelijk ongenoegen kan een voedingsbron zijn voor populisme, met alle gevolgen van dien.¹

In dit essay worden drie trends besproken die een probleem vormen voor kansengelijkheid: de mate waarin onderwijs ongelijkheid in de hand werkt, de grote verschillen in zekerheid op de arbeidsmarkt, en het gebrek aan herkansingen die de verzorgingsstaat zou moeten bieden. Voor een complex vraagstuk als kansengelijkheid bestaan geen eenduidige oplossingen. Maar er zijn wel keuzes te maken. Ter afsluiting, doet dit essay aanbevelingen op het gebied van onderwijs, werk en sociale zekerheid. Kansengelijkheid valt of staat bij deze drie pijlers. Bij alle drie gaat het erom dat mensen beter toegerust worden op verandering. Met onderwijs dat motiveert, werk dat loont en zekerheden die vertrouwen geven.

Wat is kansengelijkheid?

Kansengelijkheid is een breed en veelomvattend begrip. In dit essay wordt onder kansengelijkheid het idee verstaan dat in een samenleving mensen gelijkwaardige kansen zouden moeten krijgen en dat maatschappelijke posities, zoals opleidingen, banen en benoemingen voor eenieder gelijk toegankelijk zijn op basis van zijn of haar kwaliteiten en inspanningen. Achtergrond, zoals de maatschappelijke positie of het opleidingsniveau van ouders, het al dan niet hebben van een migratieachtergrond, of het behoren tot andere minderheden, zou hierop geen invloed mogen hebben. Wat er wel toe mag doen, is eigen inzet. Een student die hard studeert, mag meer kansen krijgen op bijvoorbeeld een goede stage, dan een student die dat niet doet.

In de praktijk worden kansen van mensen medebepaald door allerlei factoren die los staan van eigen inzet. Achtergrond en persoonlijke omstandigheden spelen altijd mee. Een kind met muzikaal talent maakt een grotere kans een succesvol musicus te worden als hij of zij in een muzikaal gezin wordt geboren. Evengoed beïnvloeden maatschappelijke ontwikkelingen de mate waarin sprake is van kansengelijkheid in een samenleving. Trends als digitalisering, flexibilisering en globalisering hebben gevolgen voor de kansen die mensen hebben om iets van hun leven te maken.

Wanneer raakt kansengelijkheid in de knel? Als maatschappelijke ontwikkelingen structureel nadelig uitpakken voor bepaalde mensen, zijn voor hen de kansen niet gelijk verdeeld. Welke mensen dit zijn en welke nadelen zij ervaren, verandert voortdurend. Want de maatschappij verandert voortdurend. Kansengelijkheid vraagt dan ook om een continue heroriëntatie op wat nodig is. Een samenleving die kansengelijkheid voorstaat, organiseert zich zo dat mensen zich kunnen ontwikkelen en dat ze kunnen herstellen van incidentele tegenslagen die ontstaan zijn hetzij door pech, hetzij door onverstandige keuzes. Bijvoorbeeld door mensen in staat te stellen een opleiding te volgen, door schulden uit het verleden weg te werken, en door hen te beschermen tegen de rauwe randen van een steeds flexibelere arbeidsmarkt.

Wie is verantwoordelijk?

Het idee dat iedereen gelijke kansen moet krijgen staat amper ter discussie in Nederland. Zowel links als rechts, progressief als conservatief, kan er mee uit de voeten. Lastiger is de vraag van verantwoordelijkheid. Wie zorgt dat er gelijke kansen zijn en dat ze genomen kunnen worden? En kansen waarop eigenlijk? Op werk of op de zekerheid van inkomen?

Een kans is geen zekerheid. Het is de *mogelijkheid* om iets te doen. Het is een keuze en een risico om iets nieuws te beginnen. De uitkomst is bij het begin niet duidelijk. Een opleiding is geen garantie op werk. Een baan is geen garantie op een hoog salaris. Waar een kans op uitloopt, hangt af van de persoon die de kans pakt én van de manier waarop kansen worden geboden. Het is aan de scholier zelf om het beste uit een opleiding te halen. Maar die opleiding moet wel kwalitatief goed en toegankelijk zijn.

Kansengelijkheid is een gedeelde verantwoordelijkheid en een gedeeld belang. Het is voor de hele samenleving goed als iedereen mee kan doen. Daarvoor moeten mensen zelf hun kansen nemen. Dat kan niemand voor hen doen. Maar een kans heeft pas kans van slagen als de omgeving mee werkt. In de zoektocht naar een baan zal iemand zelf de sollicitatiebrief moeten schrijven. Met een goede meeleezer, zoals een familielid of een leerkracht, wordt die brief sterker. Bedrijven en organisaties kunnen de weg naar werk faciliteren met leerwerktrajecten en goede arbeidscondities. Uiteindelijk moet de overheid er zijn voor de randvoorwaarden: regels tegen discriminatie, studiefondsen, betaalbare kinderopvang. Zodat alle mensen kansen krijgen, ook wie geen netwerk heeft of, om wat voor reden dan ook, ver van de arbeidsmarkt staat. Een kans mag een persoonlijk risico zijn. Maar de hele samenleving moet pal staan voor kansengelijkheid.

‘Een kans mag een persoonlijk risico zijn. Maar de hele samenleving moet pal staan voor kansengelijkheid.’

Waar liggen de kansen?

Bovenstaand begrip van kansengelijkheid vraagt om een brede politieke agenda. In dit essay richten we ons specifiek op wat de overheid anders moet doen om kansengelijkheid te verbeteren in onderwijs, werk en zekerheid. Juist op deze drie terreinen kent Nederland veel kansen.

Nederlandse scholen zijn over het algemeen toegankelijk en de kwaliteit is relatief hoog in vergelijking met andere landen.² Wie onderwijs heeft genoten, heeft per definitie meer kansen in de maatschappij dan wie dat niet heeft. Onderwijs is en blijft dé manier voor mensen om zich te ontwikkelen. Die ontwikkeling gaat verder op de arbeidsmarkt. Werk is niet alleen nodig om met voldoende inkomen een zelfstandig bestaan op te kunnen bouwen. Het biedt ook kansen voor mensen om zich nuttig te voelen in de samenleving, sociale contacten, structuur en eigenwaarde op te bouwen. Zekerheid ten slotte, is het terrein van herkansingen. Alle sociale voorzieningen

die Nederland kent, van betaalbare gezondheidszorg via schuldhulpverlening tot werkloosheidsuitkeringen, zorgen ervoor dat mensen zich kunnen herstellen als het een keer mis gaat.

Het zijn zeker niet de enige terreinen waarop kansen worden geboden in Nederland. De reden dat wij ons op onderwijs, werk en zekerheid richten, heeft alles te maken met de verdeling van die kansen. Juist hier lijkt deze verdeling namelijk steeds schever te worden. Er zitten structurele weeffouten in de manier waarop scholen, arbeidsmarkt en verzorgingsstaat kansen bieden waardoor niet iedereen er evenveel baat bij heeft. Dit essay is bedoeld om die weeffouten op te sporen en om ideeën aan te reiken over hoe ze aan te pakken.

Trends

Discussies over kansengelijkheid zijn vaak eendimensionaal. Ze gaan over onderwijs óf inkomen, over mensen met een migratieachtergrond óf beperkingen. Maar het een hangt met het ander samen. Dat wordt zichtbaar als we kijken naar de staat van kansengelijkheid in onderwijs, werk en sociale zekerheid. Drie trends springen eruit:

- Onderwijs werkt ongelijkheden in de hand.
- De veranderende arbeidsmarkt biedt te weinig zekerheden.
- De verzorgingsstaat werkt slecht voor wie haar het meest nodig heeft.

Onderwijs versterkt ongelijkheid

Onderwijs is het eerste punt waarop kansengelijkheid spaak loopt. Onderwijs zou een kansenmotor moeten zijn. Maar die motor hapt. Segregatie op basisscholen verdiept bestaande ongelijkheden tussen kinderen, wat weer versterkt wordt met de selectie op niveau op middelbare scholen.³ Eenmaal in het hoger- of beroepsonderwijs lijken de verschillen haast niet meer te overbruggen.

Schoolprestaties zijn een indicator geworden van tegenstellingen in de samenleving. Nederlanders die hooguit mbo-1 niveau hebben afgerond, lopen meer risico op schulden, kampen vaker met een slechtere gezondheid en hebben minder kansen op (lonend) werk dan academisch of hbo-geschoolde Nederlanders.⁴ Opleiding blijkt bovendien een graadmeter voor de mate waarin iemand politiek actief is en democratisch vertegenwoordigd.⁵ Van de Tweede Kamerleden heeft 65,3 procent wo-niveau tegenover 9,6 procent van de gehele Nederlandse bevolking.⁶ In totaal heeft bijna 29 procent van de Nederlanders een opleidingsniveau van maximaal mbo-1.⁷

Zij hebben daarmee officieel geen startkwalificatie voor de arbeidsmarkt.⁸

Te vroeg te veel selectie

Een deel van het probleem ligt in de inrichting van het onderwijs zelf. Te vroeg vindt er een selectie plaats op onderwijsniveau dat vervolgens lastig te ontstijgen is. Stapelen van diploma's kan, maar blijkt in de praktijk vaak moeilijk.⁹ Achtergrond speelt hierbij een belangrijke rol, vooral het opleidingsniveau dat de ouders van een scholier hebben genoten. Rond de 85 procent van de kinderen die op wo-niveau zitten, hebben ouders die ook wo-niveau hebben gedaan.¹⁰ Zij krijgen aan het einde van de basisschool vaker een hoger advies dan kinderen met ouders op mbo-niveau, ook al hebben ze dezelfde cito-score.¹¹ Het is te gemakkelijk om dit op het oordeel van de leerkracht af te schuiven. Zij draaien mee in een systeem dat vraagt om een (te) vroege inschatting van leerlingen, met bovendien hoge werkdruk en relatief lage beloningen. Ook migratieachtergrond blijkt vaak een bepalende factor in de kansen van kinderen in het onderwijs. Tekenend is het percentage voortijdige schoolverlaters (vsv): dat is twee keer zo groot bij leerlingen met een niet-westerse migratieachtergrond als bij leerlingen met een Nederlandse achtergrond.¹²

Een tweede probleem is de transitie naar werk: de aansluiting van scholen op de arbeidsmarkt. Ook hier is achtergrond een significante factor, en dan vooral migratieachtergrond. Onder mbo-afgestudeerden met een niet-Westerse migratieachtergrond is de werkloosheid 11,5 procent hoger dan bij mbo-afgestudeerden zonder migratieachtergrond.¹³ Maar ook met een Nederlandse achtergrond is het lastig lonend werk vinden vanuit een praktijkopleiding. Onderzoek laat de worstelingen zien van jonge autochtone vrouwen met een mbo 2-startkwalificatie in de zorg.¹⁴ Ze hebben een diploma gehaald, maar eenmaal op de arbeidsmarkt blijkt dat dit diploma onvoldoende is. Vaak kunnen ze hooguit een tijdelijke positie vinden in de thuiszorg als oproepkracht, met een nul-uren-contract. Met het loon dat deze jonge flexwerkers verdienen, zijn ze niet of amper financieel zelfredzaam.

Paradox van de meritocratie

Hier komt een dieperliggend probleem naar voren, wat de paradox van de meritocratie genoemd kan worden. Enerzijds is prestatie te belangrijk geworden. Vooral de schoolprestaties van ouders telt

zwaar. Ver voor het moment van de Cito-toets beïnvloeden deze ouderlijke prestaties al de kansen van een scholier. Het maakt uit hoe thuis wordt gesproken, of een kind wel of niet op een kinderdagverblijf zat, op muzieklles of sport. Hierdoor lopen kinderen van wo-opgeleide ouders per definitie al voor, en kinderen van mbo-opgeleide ouders achter. Anderzijds doet prestatie er te weinig toe op de lagere onderwijs niveaus. De term 'lager opgeleid' zegt het al. Wat iemand ook doet, de prestatie wordt sowieso minder gewaardeerd dan wanneer iemand 'hogere' onderwijs volgt. De kans is groot dat een mbo-student in laag betaald en onzeker werk terechtkomt, alle inzetten spijt. Daar zit ook de paradox: prestatie doet er te veel of juist te weinig toe afhankelijk van het onderwijsniveau dat iemand volgt.

'Prestatie doet er te veel of te weinig toe afhankelijk van het onderwijsniveau dat iemand volgt'

Deze situatie zet gelijke kansen op de tocht. Een belangrijke functie van onderwijs is dat het alle kinderen een gelijke start geeft in de samenleving. Ieder kind moet op basis van eigen inzet vooruit kunnen komen en daarin niet worden tegengehouden of voorgetrokken op basis van zijn of haar achtergrond. Zo kan onderwijs bijdragen aan emancipatie. Kinderen die opgroeien in achterstand, moeten deze achterstand via onderwijs kunnen ontstijgen. Onderwijs zou juist voor hen deuren moeten openen naar lonend werk, goede huisvesting en voldoende inkomen om financieel zelfredzaam te zijn.

Nu zien we het omgekeerde gebeuren. Het onderwijssysteem werkt vooral in het voordeel van kinderen die al vooroplopen, met ouders die zelf hoger onderwijs volgden en goede banen hebben. Zij plukken de vruchten van de vroege selectie, de differentiatie en de beloning van prestatie op de hogere onderwijsniveaus. Kinderen die al achterstaan, grijpen mis. Velen van hen blijven steken op lagere onderwijsniveaus en lopen daarmee risico in dezelfde problemen te raken als hun ouders. Dit vraagt om een herziening van het onderwijs-mantra. Daarin wordt onderwijs vooral als oplossing gezien van ongelijkheid. Maar zoals onderwijs nu is ingericht, is het ook deel van het probleem.

Wel werk, geen zekerheid

Een tweede trend om te benoemen bevindt zich op het snijvlak van arbeidsmarkt en sociale zekerheid. Vanuit het perspectief van kansengelijkheid kent ons stelsel van sociale zekerheid diepe weeffouten. Het stelsel draait grotendeels om het wel of niet hebben van werk. Dat werk is de afgelopen jaren in sterke mate veranderd van aard, maar de sociale zekerheid is onvoldoende mee veranderd. De nadelen van flexibilisering worden onevenredig gedragen door mensen die al weinig buffers hebben. Zij ervaren te veel onzekerheid en dat is niet goed voor het nemen van kansen. Er wordt te weinig geïnvesteerd in eigen ontwikkeling, terwijl dat juist zo belangrijk is om de snel veranderende arbeidsmarkt bij te houden.

‘Werk is de afgelopen jaren sterk veranderd van aard, maar de sociale zekerheid is onvoldoende mee veranderd’

Perverse prikkels

Een eerste weeffout is de te sterke koppeling tussen sociale zekerheid en het hebben van een (vast) arbeidscontract. Wie zeker werk heeft, is verzekerd van steun als dat werk wegvalt. Maar steeds meer mensen hebben onzeker – flexibel – werk. In 2003 was het aantal flexibel werkenden – iedereen met een flexibel contract plus zzp'ers – nog een op de vijf. Anno 2018 is dat ruim een op de drie.¹⁵ Die toename is grotendeels ten koste gegaan van het aantal werkenden met een vast contract. Maar dat vaste contract is nog altijd het uitgangspunt voor sociale zekerheid. Het geeft toegang tot ontslagbescherming en ontslagvergoeding, een opleidingsbudget, ongevalverzekering, aanvullend pensioen en ga zo maar door. Bij een flexibel contract worden die collectieve zekerheden al een stuk minder. Bij werk als zelfstandige verdwijnen ze haast volledig. Het is dan aan de werkende zelf om zijn of haar eigen buffer op te bouwen.

Ondertussen is dat onzekere werk als zelfstandige fiscaal aantrekkelijker gemaakt dan werken in loondienst. Hier zien we een tweede weeffout. Ons huidige systeem kent een aantal perverse prikkels

waardoor werken, vooral vanuit een contract, ontmoedigd wordt. Wie werkt binnen een, al dan niet tijdelijk, contract, wordt daarvoor zwaar belast. Premies zijn hoog, toeslagen laag. Wie na een periode in de bijstand weer aan het werk wil, loopt risico op een armoedeval. Met net genoeg inkomen uit werk, valt iemand al snel buiten allerlei ondersteuningsregelingen en moet tegelijkertijd wel flink betalen voor zorg en wonen.¹⁶ Het is weinig verrassend als mensen dan voor het zzp-schap kiezen waarbij ze in plaats van premies betalen, juist belastingen kunnen aftrekken. De prijs is echter hoog als er iets misgaat. Slechts 19 procent van de zelfstandigen is verzekerd tegen arbeidsongeschiktheid.¹⁷ Als er een periode te weinig opdrachten zijn, is de armoedegrens plotseling dichtbij. Volgens het CBS zijn zelfstandigen significant vaker arm dan werkenden in loondienst: 11 versus 2 procent.¹⁸

Complicerende factor hierbij is dat eventuele toeslagen achteraf worden opgemaakt. Pas aan het eind van het fiscaal jaar wordt duidelijk of iemand wel of geen recht had op bepaalde ondersteuning. Dit maakt het lastig inschatten welke mogelijkheden er zijn om te beginnen aan een nieuwe opleiding, een andere baan, een stage in het buitenland. Als niet duidelijk is hoeveel toeslagen hierbij gemist kunnen worden, lijkt het soms veiliger om een nieuwe stap dan maar niet te nemen. Opvallend in dit kader is de deelname aan leven lang leren programma's. Die is de afgelopen tien jaar amper gestegen en blijft steken op zo'n 19 procent van de Nederlanders tussen de 25 en de 65 jaar.¹⁹ Het systeem van achteraf compenseren werkt hier niet alleen kansen tegen. Het werkt ook schulden in de hand. Als naderhand blijkt dat een subsidie moet worden terugbetaald, is het geld vaak al uitgegeven. De naheffingen en boetes die daarop worden gevorderd door de overheid, verdiepen volgens de Raad voor Volksgezondheid en Samenleving de al bestaande schuldenproblematiek.²⁰

Druk op het midden

De manier waarop werk en zekerheid in Nederland is geregeld, werkt op dit moment flexibilisering in de hand. Die flex-economie heeft zo zijn voor- en nadelen. Maar de nadelen komen wel onevenredig vaak terecht bij bepaalde mensen. Bij deze laatste weeffout die we hier willen noemen, valt op dat met name de lage middeninkomens verstrikt raken in onzekerheid. Hun positie is de afgelopen

jaren verslechterd. Recent onderzoek van de Rabobank laat zien dat middeninkomens al decennia vrijwel stilstaan of zelfs achteruitgaan.²¹ Mensen die vanuit mbo of hbo in laag tot gemiddeld betaald werk terecht komen, hebben steeds vaker tijdelijke contracten of werken als zogeheten ‘schijnzelfstandigen’.²² Onder deze onzeker werkenden zitten veel mensen die al afstand tot de arbeidsmarkt hebben: 55-plussers, lager opgeleide vrouwen en jongeren met een migrantenachtergrond. Voor hen zijn de gevolgen van onzeker werk soms groot. Er kan een vicieuze cirkel ontstaan waarbij gebrek aan inkomen leidt tot huurachterstanden waardoor er stress komt en de gezondheid achteruitgaat, wat het weer moeilijker maakt om lonend werk te vinden, en zo voorts. Als deze cumulatie van problemen voorkomt bij mensen die een startkwalificatie missen, zien we schrijnende situaties ontstaan.²³ Hier spelen zulke urgente kwesties dat lange termijn investeringen in bijvoorbeeld scholing er niet inzitten. Eerst moet de huur betaald worden of is geld nodig voor basale levensvoorwaarden zoals eten en kleding.

‘Te veel risico komt terecht bij juist die mensen die al meer risico lopen op bijvoorbeeld werkloosheid of geldproblemen’

Ook hier gaat iets fundamenteels mis met kansengelijkheid. Zoals ons systeem van werk en sociale zekerheid nu is ingericht, krijgen sommige mensen structureel minder kansen dan anderen om een zeker bestaan op te bouwen. Te veel risico komt terecht bij juist die mensen die al meer risico lopen op bijvoorbeeld werkloosheid of geldproblemen. De kansen die er zijn, houden te weinig rekening met deze risico’s. Bij denken over kansengelijkheid ligt de nadruk op ontwikkeling, op leven lang leren en leerwerktrajecten. Daarbij is weinig oog voor de omstandigheden die ontwikkeling tegenhouden.

Op de lange termijn voorkom je problemen het beste door mensen – en de samenleving – beter toe te rusten voor onzekere tijden. Door te zorgen dat een automonteur zich heeft bijgeschoold *voordat* de elektrische auto definitief haar intrede doet. Door meer betaalbare woningen te bouwen *voordat* er woningnood ontstaat. De vraag die te

weinig wordt gesteld, is: wat doen we in de tussentijd? Investeren kost tijd en moeite. Voordat iemand nieuwe mogelijkheden kan oppakken, is een basis aan bescherming nodig. Dat betekent niet alleen dat huisvesting geregeld is en dat er voldoende inkomsten zijn om in basislevensbehoeften te voorzien. Het gaat er ook om dat die basis niet zomaar in gevaar komt doordat er niet genoeg opdrachten zijn of een arbeidsongeval plaatsvindt. Dan gaat het niet alleen over kansengelijkheid, maar over *herkansings*gelijkheid.

Een verzorgingsstaat voor zelfredzamen

Een derde obstakel voor kansengelijkheid in Nederland betreft de overmatige nadruk op zelfredzaamheid in de verzorgingsstaat. Het systeem van sociale voorzieningen zou mensen die het moeilijk hebben kansen moeten geven om er weer bovenop te komen. We spreken dan over *herkansings*gelijkheid. Bij tegenslag, of het nu door pech of een verkeerde keuze is, moeten mensen zich kunnen herstellen. De manier waarop sociale voorzieningen nu zijn vorm gegeven, maakt dit lastig juist voor die mensen die de ondersteuning het meest nodig hebben.

Het is onduidelijk wat mensen kunnen verwachten van de overheid.²⁴ Wie een hulpvraag indient, of dat nu voor thuis- of jeugdzorg is, stuit op een complexe bureaucratie waarbij pertinent de vraag luidt of iemand de gevraagde hulp niet zelf of met het eigen netwerk kan opvangen. De gedachte hierachter is op zich niet verkeerd. Mensen mogen best aan worden gesproken op hun zelfredzaamheid. Maar het gaat mis als mensen vervolgens niet bij de hulp uitkomen die ze nodig hebben. Dit blijkt uit diverse praktijkstudies in het sociaal domein.²⁵ Onderzoek laat zien dat mensen die aanspraak zouden moeten hebben op de sociale zekerheid, deze steun vaak mislopen. Hen wordt gevraagd om het eigen netwerk in te zetten, maar dat netwerk is lang niet altijd in staat (of bereid) te helpen. De eigen familie en vrienden zijn zelf hulpbehoevend of zijn al overvraagd.²⁶

Van ‘have nots’ naar ‘cannots’

De praktijkstudies tonen een falen aan in de uitwerking van de zogeheten ‘participatiesamenleving’. In 2013 werd dit begrip gelanceerd met het idee dat mensen een grotere verantwoordelijkheid

moesten nemen voor hun eigen leven en hun omgeving. De verzorgingsstaat was in haar uitgebreide vorm onhoudbaar geworden. Door mensen meer zelf te laten doen, werd aan twee doelen tegelijkertijd gewerkt: de eigen kracht van de burger kwam centraal te staan én er kon bespaard worden op bepaalde voorzieningen.²⁷ Dat idee van inzetten op eigen kracht is nastrevenswaardig: het maakt mensen meer mede-eigenaar van onze gezamenlijke verzorgingsstaat.²⁸

Maar de praktijk geeft nu een tegenstrijdig beeld. Er is een vergaand systeem ontwikkeld om onafhankelijkheid te bevorderen en fraude te straffen. Ieder moet zijn of haar eigen hulp regelen en kan boetes krijgen als dat niet goed gaat. Vooral de mensen die al moeite hebben om mee te komen, lopen vast en raken soms juist meer afhankelijk. We zien huishoudens met zogeheten ‘multiproblematiek’ die worden omgeven door hulpverleners en meer dan 100.000 euro per jaar kosten zonder echt vooruit te komen.²⁹ Huishoudens met minder grote problemen maar wel significante schulden komen amper de schuldhulpverlening in omdat de barrières daarvoor te hoog zijn en de regelgeving te ingewikkeld.³⁰

‘Haast 18 procent van de Nederlanders kampt met laagletterdheid’

De WRR ziet hier een dieper probleem: er is te weinig oog voor bepaalde factoren die zelfredzaamheid belemmeren. In haar studie *Weten is nog geen doen* constateert de Regeringsraad verschillen in ‘doenvermogen’.³¹ Persoonlijke eigenschappen en leefomstandigheden leiden ertoe dat sommigen minder goed in staat zijn om met verandering of tegenslag om te gaan dan anderen. Het helpt verklaren waarom de ene burger wel uit de schulden komt en vacatures gaat zoeken, en de ander niet. Niet-cognitieve mentale vermogens overstijgen opleidingsniveau. Ook hoger opgeleiden kunnen worstelen met zaken als zelfdiscipline en volhoudingsvermogen. De WRR benadrukt dat dit niet per se goed of slecht is. Het wordt voor mensen met minder ‘doen-vermogen’ wel steeds lastiger om mee te komen in de samenleving. Juist omdat die zo complex is en van burgers veel zelfredzaamheid verwacht.

Daarbij speelt ook het ontbreken van bepaalde vaardigheden, met name op het gebied van computers. 27 Procent van de Nederlanders tussen de 12 en 74 jaar heeft weinig tot zeer weinig digitale vaardigheden.³² Bovendien kampt haast 18 procent van de Nederlanders met laagletterdheid.³³ Zij hebben moeite met lezen en schrijven en vaak ook met rekenen. Deze Nederlanders kunnen minder goed gebruik maken van sociale voorzieningen die in hoge mate gedigitaliseerd zijn. Men moet niet alleen toegang hebben tot computers, maar ook de vele ingewikkelde formulieren kunnen begrijpen. Het SCP spreekt nu van een verschuiving van *have nots* naar *cannots*.³⁴ Er zijn wel hulpbronnen om verder te komen met opleiding, werk en inkomen. Maar lang niet iedereen bezit de vaardigheden om daar gebruik van te maken.

Vangnet met ladders

Kansengelijkheid raakt zo ook in de verzorgingsstaat in het gedrang. Dat is lastiger scherp te stellen dan op het gebied van onderwijs en werk. Ontwikkelingen als de participatiesamenleving en de decentralisatie van de zorg hebben hier invloed op. Deze ontwikkelingen zijn nog te recent om de gevolgen ervan te overzien. De laatste *Overall Rapportage Sociaal Domein* geeft wel aan dat de toegankelijkheid van voorzieningen te wensen overlaat, maar dat het niet duidelijk is wie ergens *geen* gebruik van maakt en waarom.³⁵ Het laat ook positieve trends zien in de manier waarop kansen worden geboden met bijvoorbeeld een meer integrale aanpak van problemen en maatwerkvoorzieningen. Toch vallen nog altijd te veel mensen buiten de boot. Van de huishoudens met multiproblematiek krijgt 60 procent bij ten minste één probleem geen hulp.³⁶ Ze komen niet in de schuldhulpverlening, vinden niet de weg naar de jeugdzorg of naar goede arbeidsbegeleiding.

‘Zelfredzaamheid is zeker het doel, maar niet altijd het middel’

Vanuit de optiek van kansengelijkheid zou de overheid hier een rol moeten spelen om *herkansingsgelijkheid* te garanderen. Zij moet mensen in staat stellen om kansen te nemen. Daar hoort bij dat mensen kunnen rekenen op een zekere vorm van bescherming wanneer

het tegenzit en dat zij mogelijkheden krijgen om een nieuwe start te kunnen maken. Dan is een helder en toegankelijk vangnet nodig met verschillende soorten ladders om weer mee naar boven te klimmen. Zelfredzaamheid is dan zeker het doel, maar niet altijd het middel.

Analyse

Kans van slagen

What holds together the desire to educate children, provide welfare for the poor, and give physical assistance to the handicapped who need it, is the idea that education, welfare, and assistance of these sorts frees people to develop lives worth living.

— Kwame Appiah ³⁷

Denken over kansengelijkheid stopt vaak bij het *bieden* van kansen. Er wordt te weinig gekeken naar wat nodig is om kansen te *pakken*. Een kans is een risico. En een kans komt ook met risico's. Niet iedereen is altijd bereid of in staat om dat risico te nemen. Er is zelfvertrouwen voor nodig, wat vaak juist ontbreekt als iemand in de problemen zit. En er kunnen grote consequenties zijn. Wie een opleiding gaat volgen, moet daar soms een baan voor opgeven. Die opleiding biedt weliswaar kans op een nieuwe baan, maar geen garantie. Dit risico hoeft geen punt te zijn voor wie een partner heeft met werk om op terug te vallen. Het kan wel een probleem zijn voor wie alleen staat.

In de economie wordt in zo'n situatie gesproken van 'opportunity costs': de mogelijkheden die worden gemist zodra voor een bepaalde optie is gekozen.³⁸ Die keuze is vooral lastig als er schaarste is: weinig tijd, weinig reserve, weinig zekerheid. Als een alleenstaande ouder kiest voor een intensief bijscholingstraject, dan kan dat gevolgen hebben voor zijn of haar eigen baan, maar evengoed voor de thuissituatie. Er blijft minder aandacht over voor de kinderen, voor hun huiswerk, gedragsproblemen en studiekeuzes, wat hun kansen in de maatschappij weer kan ondermijnen. Dit soort afwegingen wordt gemakkelijk overgeslagen in discussies over kansengelijkheid. Het laat ook zien hoe achterstanden vaak overgaan van ouders op kinderen, de zogeheten 'intergenerationele ongelijkheid'.³⁹ Er zijn te veel zorgen in een huishouden en te weinig ruimte voor ouders om te investeren in zichzelf of in hun kinderen.

Dit is nu aan de hand in een deel van de Nederlandse samenleving, maar zeker niet overal. En dat is ook precies het probleem. Kansen zijn op dit moment niet gelijk verdeeld. De mogelijkheden die er zijn op het gebied van onderwijs, werk en zekerheid functioneren behoorlijk voor zij die al stevig staan. Voor kinderen van hoogopgeleide ouders die veel aandacht geven aan hun schoolcarrière, meehelpen met motivatiebrieven schrijven en stageplekken vinden. Voor ervaren zelfstandigen die hun eigen pensioen en reserves opbouwen. Voor mensen met een sterk netwerk van vrienden en familie die bij kunnen springen als dat nodig is. Maar voor een te grote groep werken de mogelijkheden van onze maatschappij minder goed. Daarmee worden cruciale kansen gemist om iedereen mee te laten doen.

Hoge eisen, lage kansen

Wat opvalt is dat het hier niet alleen gaat om de laagste inkomens, de 15 procent van de Nederlanders dat afhankelijk is van uitkeringen of een laag pensioen. Ook de middenklasse raakt in de knel: mensen met een gemiddeld opleidingsniveau en een modaal inkomen. Hier zien we steeds meer 'onzeker werkenden', zo'n 14 procent van de bevolking.⁴⁰ Zij hebben wel werk, maar vaak tijdelijk, met een onzeker inkomen en weinig bescherming. Deze Nederlanders zien hun sociale zekerheden achteruitgaan.⁴¹ Zorg wordt duurder, woonlasten hoger en loon uit werk voldoet niet om alle kosten te dekken. De WRR spreekt van de verbroken beloften van de middenklasse: de maatschappij vraagt veel, maar inzet loont weinig.⁴²

Die maatschappij vraagt ook steeds meer. Om ontwikkelingen als digitalisering, flexibilisering en internationalisering bij te houden is groot aanpassingsvermogen nodig. Tegelijkertijd veranderen onze instituties, onze sociale voorzieningen die rugdekking moeten geven als aanpassen even niet lukt, amper mee. Dat geeft problemen voor steeds meer verschillende mensen. Het zijn niet allemaal dezelfde 'verliezers van globalisering'. Onder hen bevinden zich een overtalig verklaarde bankmedewerker, maar ook een bij nader inzien toch niet zo zelfredzame freelancer, een net gescheiden vader die de hypotheek niet meer kan betalen of een basisschoolleraar in een krimpregio. Wat ze delen is een overmaat aan onzekerheid. Ze ervaren een opstapeling van risico's op het gebied van wonen én werk, opleiding én gezondheid. Er zijn wel kansen om die opstapeling te doorbreken,

maar ze blijken in de praktijk vaak slecht aan te sluiten bij de situaties waarin deze mensen zich bevinden.

Zo zien we dat kansengelijkheid in de huidige samenleving op verschillende terreinen te wensen overlaat. In het onderwijs spelen de vergaande differentiatie en toenemend belang van achtergrond. Te vroeg wordt bepaald op welk niveau een leerling terecht komt mede op basis van afkomst en opleiding van ouders. Een lager opleidingsniveau is lastig te ontstijgen en biedt minder kansen op lonend werk. Hierdoor zijn kansen op een goede start in de maatschappij niet gelijk voor iedereen ongeacht achtergrond. Op de arbeidsmarkt gaat het vervolgens mis in de toenemende verschillen tussen vast en flexibel werk. Wie in de flexibele schil zit, heeft significant minder kansen op een zeker bestaan dan wie vast werk heeft. De nadelen van flex komen ook onevenredig vaak terecht bij mensen met weinig opleiding en met een migrantenachtergrond. Ten slotte, ontbreekt het aan herkansingen in de verzorgingsstaat. De manier waarop sociale voorzieningen zijn ingericht, is dermate complex geworden dat de mensen die de voorzieningen het meest nodig hebben, niet altijd bereikt worden. Er zitten perverse prikkels in het systeem, waardoor het eerder loont om afhankelijk te blijven van uitkeringen dan zelfredzamer te worden met werk.

'Hoe vrij is iemand als er te weinig kansen zijn om een zeker bestaan op te bouwen?'

Kansen om vrij te zijn

Waar de WRR spreekt van de verbroken beloften van de middenklasse, wordt hier een andere belofte verbroken van de overheid aan de burger: dat iedereen vrij is om zichzelf te kunnen ontwikkelen.⁴³ Hoe vrij is iemand immers, als er te weinig kansen blijken te zijn om een zeker bestaan op te bouwen? Al zal niet iedereen altijd mee kunnen doen, dat zou wel het streven moeten zijn van een vrije en open samenleving. De verdeling van kansen in Nederland kan rechtvaardiger. Dat vraagt om een realistisch perspectief op hoe kansen werken in de snel veranderende maatschappij. Een kans moet kans van slagen hebben. Dat is deels aan het individu die de kans pakt en er wat van maakt. Het is ook aan de samenleving om te zorgen

dat kansen haalbaar zijn. Mensen hebben mogelijkheden nodig om zich te kunnen ontwikkelen, telkens opnieuw. Betaalbare woningen, toegankelijk onderwijs en zorg. Het zijn noodzakelijke – maar niet de enige – voorwaarden om kansen te kunnen pakken. Als het aan de basis goed zit, kunnen mensen verder kijken naar mogelijkheden voor extra scholing, een nieuwe carrièrestap, huiswerkbegeleiding voor de kinderen.

De rol van de overheid moet hierin duidelijk zijn. Zij schept de randvoorwaarden en biedt kansen *en* herkansingen gedurende de hele levensloop. Die moeten gelijkwaardig zijn voor iedereen, maar niet perse hetzelfde. Verschillende mensen hebben verschillende kansen nodig. Context doet ertoe. In de bijstand zitten mensen die door een tegenprestatie misschien net het juiste zetje krijgen om weer aan het werk te gaan. Maar er zitten ook potentiële ondernemers in, kunstenaars, leerkrachten die een burnout hebben en die het liefst weer iets met hun eigen kennis en vaardigheden willen doen. Daarin stimuleer je ze niet met papier prikken of werk in de kassen.

Op de terreinen van onderwijs, werk en zekerheid zullen uiteindelijk verschillende stappen nodig zijn voor een rechtvaardigere verdeling van kansen. Mensen van uitkering naar werk begeleiden is niet hetzelfde als gelijke kansen bieden aan migrantenkinderen in het onderwijs. Het een vraagt om een meer verschillende en individuele aanpak. Het andere vraagt om minder differentiatie en een bredere basis voor iedereen. Essentieel is wel om de verschillende acties in samenhang te zien. Een deel van het probleem voor migrantenkinderen in het onderwijs is juist dat veel van hun ouders in de bijstand zitten en dat ze daardoor voorbeeldfuncties missen. Brede participatie op de arbeidsmarkt is dus ook belangrijk om kansen in het onderwijs te laten werken. Om dit te illustreren, sluit dit essay af met een drietal aanbevelingen op het gebied van onderwijs, werk en zekerheid. Het zijn belangrijke stappen, maar niet de enige, voor een hervormingsagenda voor kansengelijkheid.

Aanbevelingen

Kansengelijkheid verdient politieke prioriteit. Gezien de ontwikkelingen van deze tijd is het van groot belang dat mensen gelijke kansen en herkansingen krijgen. Nieuwe structuren zijn nodig, met name in het onderwijs, op de arbeidsmarkt en in de verzorgingsstaat, om iedereen goed toe te rusten op een snel veranderende samenleving. Hervormingen werken alleen met nauwe betrokkenheid van scholen, leraren en leerlingen, werkgevers en werknemers. Maar de politiek moet richting geven. Daarin zouden, onder meer, keuzes gemaakt moeten worden voor:

- Gelijkwaardig en aantrekkelijk praktijkonderwijs.
- Eén stelsel van zekerheden voor alle werkenden
- Meer aandacht voor herkansingen in sociaal beleid

Onderwijs in de praktijk

Om van onderwijs een succes te maken, is meer aandacht nodig voor praktijkgericht onderwijs en voor de praktijk van de arbeidsmarkt. Praktijkgericht onderwijs moet een aantrekkelijke keuze zijn. Nu is het te vaak een voortvloeisel van iemands achtergrond of een laatste optie vanuit de aanname dat een leerling niet meer aan zou kunnen. Daarmee gaat te veel talent verloren. Scholieren raken vast in niveaus die niet bij hen passen en missen aansluiting op werk waarin ze goed zijn en waarmee ze een zeker bestaan kunnen opbouwen. Een kerndoel van het onderwijs is dat het iedereen kansen biedt om zich te ontwikkelen. Het zou alle scholieren, of ze nu op praktijk of theorie zijn gericht of op alle twee, moeten motiveren en voorbereiden op de veranderende arbeidsmarkt.

Hiervoor is een koerswijziging nodig. We moeten weg van het complexe niveaubouwwerk dat segregatie en ongelijkheid bevordert en toe naar een **stevige algemene basis met twee richtingen**. In plaats van verschillende lagere, midden en hogere niveaus, zouden leerlingen meer gezamenlijk onderwijs moeten volgen. Denk aan een brede basis van waaruit leerlingen kunnen kiezen voor twee gelijkwaardige onderwijsrichtingen: praktijk of theorie.⁴⁴ Bij de eerste kiezen leerlingen ervoor verder te leren voor een specifiek beroep, van IT tot horeca, met al vroeg een sterke aansluiting met de werkvloer. Bij de tweede richting kiezen leerlingen ervoor langer vanuit de schoolbanken door te leren in voorbereiding op wetenschap. Beide richtingen zijn gelijkwaardig. Het verschil zit in wie doorleert in theorie en wie in beroepsgerichte praktijk. Tussen de twee richtingen zit overlap en er moeten altijd schakelmogelijkheden zijn. Een student chirurgie volgt een lange theoretische studie waarvan een groot gedeelte in de praktijk van het ziekenhuis plaatsvindt. Een student metaalbewerking zal vanuit de werkvloer regelmatig terug naar de schoolbanken moeten om nieuwe technieken te leren. Het voornaamste is dat onderwijs alle scholieren, of ze nu lang of kort in het klaslokaal zitten, vanuit de werkvloer of vanachter de laptop, toerust voor een volwaardige positie op de arbeidsmarkt en in de samenleving.

Dit is een langetermijntransitie, maar ook nu al zijn hervormingen door te voeren. Denk aan:

- **Latere en meer keuzemomenten:** zorg dat scholieren samen met ouders en onderwijzers weloverwogen keuzes maken over de richting die het beste past bij de scholier op basis van kennis, vaardigheden en motivatie. Een eerste keuzemoment vindt op z'n vroegst plaats halverwege de middelbare school. Daarvoor volgen alle scholieren hetzelfde onderwijs met mogelijkheden voor extra ondersteuning of extra uitdaging. Hierin past ook het idee van de **brede brugklas** waarin leerlingen met verschillende leerniveaus de eerste twee tot drie jaar van de middelbare school samen in een heterogene klas zitten.⁴⁵ Verderop in de schoolcarrière moeten er regelmatig nieuwe keuze- en transitiemogelijkheden zijn.
- **Meer aandacht voor werk:** zorg dat scholieren al vroeg kennis maken met de (veranderende) arbeidsmarkt door bezoeken aan verschillende werkplekken en introductielessen van mensen uit de

praktijk,⁴⁶ van advocatuur tot woningbouw. Voeg kortdurende stages toe aan het curriculum van alle middelbare scholieren en zorg hierbij voor nauwe samenwerking tussen scholen en bedrijven.

- **Investeer in leerwerktrajecten of vakstages:** laat praktijkgerichte leerlingen zo snel mogelijk bij bedrijven aan de slag gaan als vakstagiair: zij leren op de werkvloer een specifiek vak én algemene competenties die leerlingen duurzaam inzetbaar maken.⁴⁷ Maak het mogelijk voor volwassenen om ook deel te nemen aan dit soort trajecten in het kader van een leven lang leren. Nauwe samenwerking tussen scholen en bedrijven is wederom noodzakelijk. Laat bedrijven aangeven in welke sectoren zij veel vraag verwachten zodat scholen het lesaanbod daarop kunnen inrichten. Stimuleer ze om leerlingen met grotere afstand tot de arbeidsmarkt vroeg bij de werkvloer te betrekken en zorg dat daar goede begeleiding bij komt.

De nieuwe arbeidsmarkt

Een snel veranderende economie vraagt om nieuwe regels die aansluiten op de veranderende arbeidsmarkt, de flexibilisering, de klik- en kluseconomie. Werk mag tijdelijk zijn, maar wel met stabiele sociale zekerheden. Werk is belangrijk voor inkomen en eigenwaarde, dagelijkse structuur en sociaal netwerk. Als het wegvalt, moet er een vangnet zijn om op terug te vallen en kansen om weer opnieuw aan werk te komen. Deze basis is nodig voor *alle* werkenden. Want iedereen die werkt, met vast of tijdelijk contract, als freelance bezorger, oproepkracht of zelfstandige, krijgt te maken met verandering. Er kunnen meer vaste banen worden gecreëerd, maar daarmee zal die verandering nog niet stoppen. Belangrijker is dat mensen toegerust zijn op de realiteit van flexibiliteit.

Het huidige stelsel van sociale zekerheid doet dat niet. Tijdelijk werk betekent nu te veel onzekerheid. Van daaruit is het lastiger investeren in de eigen ontwikkeling. De focus ligt te zeer op het hier en nu. Terwijl een flexibele arbeidsmarkt juist constant vooruitdenken vergt. Een stelselverandering is op den duur onvermijdelijk. Daarbij zou een systeem moeten komen van **sociale zekerheden voor iedereen die werkt**, ongeacht arbeidsovereenkomst. Wie werkt, moet verzekerd zijn tegen ongelukken op het werk, tegen werkloosheid en langdu-

rige ziekte. Wie werkt, moet ook toegang hebben tot bij- en omscholingstrajecten om de veranderingen op de arbeidsmarkt bij te kunnen houden. Zo'n systeem is alleen haalbaar als iedereen bijdraagt, werkgevers, overheid en de werkenden zelf. Nu kunnen werkgevers te makkelijk hun bijdrage verzaken door zzp'ers en flexwerkers aan te nemen. Ook werkenden dragen minder af aan collectieve zekerheid zodra ze als zelfstandige aan de slag gaan. Op de korte termijn levert dat individuen veel op. Op de lange termijn verliest de hele samenleving meer aan uitkeringen en aan menselijk kapitaal.

Het voorstel voor een zekerheidstelsel voor alle werkenden zingt al langer rond.⁴⁸ Een volledige omslag zal veel tijd vergen, maar er kunnen al wel stappen worden genomen. Te denken valt aan:

- **Zelfstandigen zekerheidspakket:** ontwikkel een collectief pakket waarmee zelfstandigen zich kunnen verzekeren tegen ongevallen en werkloosheid en waarmee ze een pensioen en scholingsfonds kunnen opbouwen. Werk met *defaults* en *opt-outs*. Wie zich inschrijft als zelfstandige, wordt automatisch bij het standaardpakket ingeschreven. Zelfstandigen moeten onder voorwaarden uit (een deel van) het pakket kunnen stappen, bijvoorbeeld als zij kunnen aantonen dat ze zelfstandig een buffer kunnen opbouwen.
- **Standaard werkovereenkomst met persoonlijk scholingsfonds:** zorg voor een contractvorm voor onbepaalde tijd die voorziet in bescherming en investeringsmogelijkheden voor flexwerkers. Daarin wordt bijvoorbeeld een transitievergoeding vastgelegd die de werkende vanaf de eerste werkdag opbouwt en een scholingsfonds dat mee kan worden genomen naar een volgende baan. Overheid, werkgever en werkenden zelf betalen mee aan dit persoonlijk scholingsfonds. Het moet permanent beschikbaar zijn, gekoppeld aan diverse vormen van formeel en informeel leren, en combinaties mogelijk maken van leren, werken en zorgen.⁴⁹
- **Beloon lange contracten, belast flex:** vast werk mag uit de tijd raken, het blijft in ieders voordeel als mensen langere tijd dezelfde baan behouden. Werkgevers moeten financieel en door lagere regeldruk geprikkeld worden om mensen meerjarencontracten aan te bieden. Wie (op grote schaal) met flexwerkers en zelfstandigen werkt, moet juist extra mee betalen aan hun sociale zekerheid.

Herkansingen

Een complexe maatschappij vraagt om solide herkansingen wanneer het tegenzit. Wie problemen heeft, moet daaruit kunnen komen zonder eerst door allerlei bureaucratische hoepels te moeten springen. Daarbij hoort een duidelijke basis aan bescherming. Die omvat zaken als betaalbare woningen en gezondheidszorg, maar ook laagdrempelige schuldhulpverlening wanneer daar behoefte aan is. Als de bestaanszekerheid onder druk staat omdat de huur of de eigen bijdrage voor de zorg niet kan worden betaald, dan is er weinig ruimte om nieuwe mogelijkheden op te pakken. Dit is een kerntaak van de verzorgingsstaat: **bescherm mensen in de basis van hun bestaan** zodat zij in staat zijn om hun kansen te nemen en zelf hun leven vorm te geven.

Door de maatschappelijke ontwikkelingen van de laatste jaren is het belang van deze kerntaak toegenomen, maar de aandacht ervoor is dat niet. Daarbij ligt de aandacht die er wel is, geregeld op de verkeerde zaken. Er ligt soms meer focus op fraudepreventie dan op het aanpakken van problemen. Schuldhulpverlening houdt op als iemand opnieuw schulden maakt.⁵⁰ Toeslagen worden gekort wanneer iemand werk heeft gevonden, hoe tijdelijk en onzeker dat ook is. Gemeenten rapporteren een onderbenutting van hun wmo-fondsen, zorg- en huurtoeslag en schuldhulp. Het lijkt wellicht mooi dat er geld overblijft, maar dit werkt averechts als de te betalen prijs is dat mensen kansen missen om uit de problemen te komen. We zijn doorgeslagen in de regelgeving rondom sociale voorzieningen. Daardoor ontnemen we mensen ook de kans om daadwerkelijk zelf verantwoordelijkheid te nemen en regie te houden over hun eigen hulpvraag. Voor veel situaties bestaat geen *one-size-fits-all-solution*. Uitgangspunt moet de menselijke maat zijn. Hier geen rigoureuze hervormingen, maar een oproep tot slimme investeringen in:

- **Woon- en schuldenbeleid:** zorg voor meer woningen in het lage en middensegment en zet stevig in op schuldhulpverlening. Dat is essentieel om de vicieuze cirkel van werkloosheid, geld- en gezondheidsproblematiek te doorbreken. Het vraagt om (veel) meer betaalbare koop- en sociale huurwoningen. Ook tijdelijke woningen die snel kunnen worden opgeleverd zijn hard nodig voor starters en nieuwkomers. En het vraagt om meer gepaste schuld-

hulp: voor de vele huishoudens die nu 'onzichtbaar' zijn omdat ze de schuldhulp niet eens in komen.⁵¹ Maak vrijstelling van schulden makkelijker, maar koppel het wel aan nieuwe kansen zoals opleidingen voor jongeren en/of werkbegeleiding voor langdurig uitkeringsgerechtigden.

- **Menselijke maat:** zet een ontkokerd, persoonlijk **kansenbudget** op dat kan worden ingezet voor directe verlichting van acute problemen zoals huurachterstand of schulden.⁵² Zodat een armoedeval wordt voorkomen en mensen weer een basis aan zekerheid hebben. Neem zoveel mogelijk bureaucratie weg en zet in op positieve prikkels in plaats van sancties. Wie aan de slag gaat met stages, opleidingen, leerwerktrajecten of taal-, lees- en schrijflessen, moet extra financiële ruimte kunnen krijgen vanuit dit kansenbudget. Het gaat er hier om dat vicieuze cirkels worden doorbroken en dat mensen zich duurzaam kunnen herstellen.
- **Toegankelijkheid:** zorg dat sociale voorzieningen ook daadwerkelijk gebruikt kunnen worden door wie ze nodig heeft. Schrap regels die overbodig zijn of gebruik verhinderen. Maak voorzieningen laagdrempeliger met name voor laaggeletterden en licht verstandelijk beperkten. Zorg voor een fysiek in plaats van online loket, leesbare en voorgelezen teksten in plaats van complexe web-formulieren, een persoonlijk gesprek in plaats van talloze brieven.⁵³

Conclusie

Als kansen ongelijk verdeeld zijn, verliezen individuen de kans hun leven in eigen hand te nemen. Als dat gebeurt, verliest de samenleving als geheel. Die samenleving drijft op het potentieel van mensen om iets van hun eigen leven te maken. Verpleegkundigen en dokters, leerkrachten en conciërges, bouwvakkers, ingenieurs en windturbinemonteurs. Ook met alle ontwikkelingen van deze tijd, de flexibilisering, globalisering en automatisering, blijven we mensen nodig hebben. Maar wel op steeds weer nieuwe manieren. Werk verandert, onderwijs zal mee (moeten) veranderen, net als de verzorgingsstaat. Zoals deze systemen nu zijn ingericht, gaat teveel potentieel verloren. Meer dan we ons kunnen en willen veroorloven.

Deze publicatie geeft een eerste analyse van waar potentieel verloren gaat en hoe het anders kan. Hoe onderwijs *iedereen* beter kan toerusten op een veranderende arbeidsmarkt. Hoe we er voor kunnen zorgen dat *alle werkenden* zekerheden hebben om op terug te vallen en op voort te bouwen. Hoe herkansingen weer breed toegankelijk worden, ook en vooral voor die mensen die ze het hardste nodig hebben.

Een hervormingsagenda brengt verantwoordelijkheid met zich mee. Zodra je aan één knop gaat draaien, draaien andere knoppen mee. Dat is ook de reden dat de drie terreinen onderwijs, werk en verzorgingsstaat samen zijn benoemd. Elke stap in het onderwijs heeft invloed op de arbeidsmarkt en wat daar gebeurt, en mis gaat, keert weer terug in de verzorgingsstaat en vice versa. Bij het uitwerken van de hervormingen zullen uiteraard veel verschillende partijen betrokken moeten zijn. Laten we daarbij niet uit het oog verliezen waar het om gaat: een samenleving waarin iedereen vrij is om zich te ontwikkelen, om zelf een leven op te bouwen, om mee te doen naar vermogen.

Over de auteur

Marthe Hesselmans is senior wetenschappelijk medewerker bij de Mr. Hans van Mierlo Stichting. Ze deed haar promotieonderzoek in Boston, Verenigde Staten, over de rol van religie in etnische conflicten. Daarnaast werkte ze bij diverse internationale organisaties op het gebied van vredesopbouw en jongerenwerk.

Bij de Van Mierlo Stichting publiceerde zij onder meer *Nieuwe ronde, echte kansen. Een sociaal-liberale visie op de toekomst van werk* (2017); en *Van nieuwkomer naar Nederlander. Een sociaal-liberale visie op migratie, asiel en integratie* (2018).

Bibliografie

- Appiah, K.** (2001). *Liberalism, individuality and identity*. Chicago: University of Chicago Press.
- Atkinson, A.** (2018). *Inequality. What can be done?* Cambridge: Harvard University Press.
- Badir, M.** (2018). *RaboResearch: Besteedbaar inkomen van huishoudens staat al bijna veertig jaar vrijwel stil*. Utrecht: Rabobank/RaboResearch.
- Berlin, I.** (1958). *Two concepts of liberty*. Oxford: Oxford University Press
- Beukema, L. I. Kuijpers en K. van der Pol** (2014). *Nieuwe verbintenissen: contouren van een ander meerstromenland*. Utrecht: De Graaff.
- Bovens, M. en A. Wille** (2010). *Diplomademocratie*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.
- Bredewold, F., W. Duyvendak, T. Kampen, E. Tonkens en L. Verplanke** (2018). *De verhuizing van de verzorgingsstaat*. Amsterdam: Van Gennep.
- Buchanan, J.M.** (1969). *Cost and choice. An Inquiry in Economic Theory*. Chicago: Markham Publishing Company.
- CBS** (2018). *Dossier Flexwerk*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- CBS** (2018). *Minder zzp'ers verzekerd tegen arbeidsongeschiktheid*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- CBS** (2018). *Armoede en sociale uitsluiting*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- CBS Statline** (2018). *Voortijdig schoolverlaters; onderwijssoort*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Dekker, S.** (2017). *Motie stimuleren brede brugklassen en stand van zaken overige moties en toezeggingen*. Den Haag: Rijksoverheid.
- Deneen, P.J.** (2018). *Why liberalism failed*. New Haven: Yale University Press.
- Eidhof, B. & S. Harchaoui** (2017). "Sociaal Hospitaal." *Tijdschrift voor Schuldsanering*, Nummer 01, maart 2017, pp. 8–9.
- Fenger, M.** (2016). *Van wie is de verzorgingsstaat?* Den Haag: Nederlandse School voor Openbaar Bestuur.
- Hendriks, C.** (2014). *Van opgelegde naar oprechte participatie*. Den Haag: Mr. Hans van Mierlo Stichting.
- Hesselmans, M.** (2017). *Nieuwe ronde, echte kansen. Een sociaal-liberale visie op de toekomst van werk*. Den Haag: Mr. Hans van Mierlo Stichting.

- Hoekstra, E. en P. De Stefano** (2018). Gebreken in de participatiesamenleving. In: *idee: tijdschrift voor het sociaal-liberalisme*, no. 203, december 2018, pp. 88–92.
- Inspectie van het onderwijs** (2017). *De Staat van het Onderwijs 2015/2016*.
- Inspectie van het onderwijs** (2018). *De Staat van het Onderwijs 2016/2017*.
- Kok, L., B. Baarsma en A. Heyma** (2014). *Nieuw ontwerp sociaal beleid*. Amsterdam: SEO Economisch Onderzoek.
- Kruiter, A.J., F. Bredewold en M. Ham** (red.) (2016). *Hoe de verzorgingsstaat verbouwd wordt*. Amsterdam: Van Gennep.
- Mouk, Y.** (2018). *The People vs. Democracy. Why our freedom is in danger and how to save it*. Cambridge: Harvard Univ. Press.
- Mullainathan, S. en E. Shafir** (2013). *Schaarste. Hoe gebrek aan tijd en geld ons gedrag bepalen*. Amsterdam: Maven Publishing.
- NRO** (2016). *Effecten van een brede brugklas*. Den Haag: Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek.
- OECD** (2018). *Education at a glance*. Parijs: Organisation for Economic Cooperation and Development.
- Ombudsman** (2018). *Een open deur? Een onderzoek naar de toegang tot de gemeentelijke schuldhulpverlening*. Den Haag: Nationale Ombudsman.
- Ombudsman** (2019). *Invorderen vanuit het burgerperspectief*. Den Haag: Nationale Ombudsman.
- Onderwijsraad** (2018). *Doorgesloten differentiatie in het onderwijsstelsel. Hoofdlijnen van Stand van educatief Nederland 2018*. Den Haag: Onderwijsraad.
- Roosma, F.** (2016). *A multidimensional perspective on the social legitimacy of welfare states in Europe*. Tilburg: Tilburg University.
- RVS** (2017). *Eenvoud loont*. Den Haag: Raad voor Volksgezondheid en Samenleving.
- SCP** (2014). *Verschil in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- SCP** (2017). *Beroep op het MBO*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- SCP** (2017). *Sociale Staat van Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- SCP** (2018). *Overall rapportage sociaal domein 2017*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- SER** (2017). *Toekomstgericht beroepsonderwijs*. Den Haag: Sociaal-Economische Raad.
- Sen, A.** (2000). *Development as freedom*. New York: Anchor Books.
- Stam, T.** (2018). *What a girl wants*. Rotterdam: Erasmus Universiteit.
- Stichting Lezen en Schrijven** i.s.m. Universiteit Maastricht (2018). *Feiten & Cijfers Laaggeletterdheid*. Den Haag: Stichting Lezen & Schrijven.
- Stichting Lezen en Schrijven** (2018). *Lezen ≠ begrijpen*. Den Haag: Stichting Lezen & Schrijven.
- Tjeenk Willink, H.** (2018). *Groot denken, klein doen*. Amsterdam: Prometheus.
- Van Dijk, M.** (2018). *Kansengeneratie 2018: een pamflet voor beter onderwijs voor iedereen*. www.michellevandijkschrijft.nl, 27 oktober 2018.

- Van de Werfhorst, H., L. Elffers en S. Karsten** (2015). *Onderwijsstelsels vergeleken*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Vrooman, C.** (2016). *Meedoen in onzekerheid*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Vrooman, C., E. Josten en P. van Echelt** (2017). *Weinig scholing, weinig toekomst? Mechanismen van vraag en aanbod bij laagopgeleiden*. TPEdigitaal 2017 jaargang 11(1) pp. 37–61.
- WRR** (2017). *De val van de middenklasse*. Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid.
- WRR** (2017). *Voor de zekerheid*. Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid.
- WRR** (2017). *Weten is nog geen doen*. Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid.

Noten

- 1 Zie bijvoorbeeld: Mounk (2018). *The people vs democracy: Why our freedom is in danger and how to save it*; en Deneen (2018). *Why liberalism failed*.
- 2 OECD (2018). *Education at a glance*.
- 3 Onderwijsraad (2018). Doorgeschoten differentiatie in het onderwijsstelsel.
- 4 Vrooman, Josten & van Echtelt (2017). "Weinig scholing, weinig toekomst?" p. 40–41.
- 5 Bovens en Wille (2010). *Diplomademocratie*.
- 6 "Dit zijn alle Tweede Kamerleden," NRC (31-10-2017).
- 7 Onderwijscijfers.nl / Eurostat (2018).
- 8 SER (2017). *Toekomstgericht beroeps- onderwijs*, p. 42.
- 9 Werfhorst, Elffers en Karsten (2015). *Onderwijsstelsels vergeleken*. In de afgelopen jaren lijkt wel een kleine toename te zijn in het aantal stapelaars, zie: Inspectie van het onderwijs (2018): *De Staat van het Onderwijs 2016/2017*.
- 10 Inspectie van het onderwijs (2017). *De Staat van het Onderwijs 2015/2016*, p. 25.
- 11 Inspectie van het onderwijs (2018): *De Staat van het onderwijs 2016/2017*, p. 25.
- 12 CBS statline (2018). *Voortijdig schoolverlaters; onderwijssoort*.
- 13 Inspectie van het onderwijs (2017). *De Staat van het Onderwijs 2015/2016*, p. 24.
- 14 Stam (2018). *What a girl wants*, p. 191.
- 15 CBS (2018). *Dossier Flexwerk*.
- 16 Roosma (2016). *A multidimensional perspective on the social legitimacy of welfare states in Europe*.
- 17 CBS (2018). *Minder zzp'ers verzekerd tegen arbeidsongeschiktheid*.
- 18 CBS (2018). *Armoede en sociale uitsluiting*, p. 33.
- 19 onderwijscijfers.nl / EBB (2018).
- 20 RVS (2017). *Eenvoud loont*; Ombudsman (2019). *Invorderen vanuit het burgerperspectief*.
- 21 Martijn Badir (RaboResearch 2018). *Besteedbaar inkomen van huishoudens staat al bijna veertig jaar vrijwel stil*.
- 22 Onder schijnzelfstandigen verstaan we hier werknemers die onder zelfstandigen worden gerekend, maar in

- de praktijk volledig onder het gezag van hun (enige) werkgever vallen.
- 23 Vrooman, Josten en Echtelt (2017). *Weinig scholing, weinig toekomst?*, p. 41.
- 24 Hoekstra en De Stefano (2018). "Gebreken in de participatiesamenleving," in: *idee*, no. 203.
- 25 Kruijer, Bredewold en Ham (red.) (2016). *Hoe de verzorgingsstaat verbouwd wordt*; en Bredewold, Duyvendak, Kampen, Tonkens en Verplanke (2018). *De verhuizing van de verzorgingsstaat*.
- 26 Bredewold en Verplanke (2018). "Ik blijf een kwetsbaar mens met een kwetsbaar netwerk," in: *De verhuizing van de verzorgingsstaat*, p. 71–100.
- 27 Hendriks (2014). *Van opgelegde naar oprechte participatie*.
- 28 Fenger (2016). *Van wie is de verzorgingsstaat?*
- 29 Kruijer en Klokman (2016). "Multi-probleemgezinnen beter geholpen?" In: *Hoe de verzorgingsstaat verbouwd wordt*, p. 172.
- 30 Ombudsman (2018). *Een open deur? Een onderzoek naar de toegang tot de gemeentelijke schuldhulpverlening*.
- 31 Doenvermogen is een andere term voor niet-cognitieve vaardigheden waarbij de nadruk ligt op plannen, omgaan met tegenslag en doorzettingsvermogen, in tegenstelling tot cognitieve vermogens zoals kennisvergaring en intelligentie. Zie: WRR (2017). *Weten is nog geen doen*, p. 24.
- 32 WRR (2017). *Weten is nog geen doen*, p. 56.
- 33 Stichting Lezen en Schrijven (2018). *Feiten & Cijfers Laaggelettertheid*.
- 34 SCP (2017). *Sociale Staat van Nederland*, p. 344.
- 35 SCP (2018). *Overall rapportage sociaal domein 2017*, p. 19.
- 36 SCP (2018). *Overall rapportage sociaal domein 2017*, p. 21.
- 37 Appiah (2001). *Liberalism, individuality and identity*, 330.
- 38 Buchanan (1969). *Cost and choice. An inquiry in Economic Theory*.
- 39 Zie bijvoorbeeld: Atkinson (2018). *Inequality. What can be done?*; Mullainathan en Shafir (2013). *Schaarste. Hoe gebrek aan tijd en geld ons gedrag bepalen*.
- 40 SCP (2014). *Verschil in Nederland*, p. 292.
- 41 Vrooman (2016). *Meedoen in onzekerheid*.
- 42 WRR (2017). *De val van de middenklasse*.
- 43 Zie ook discussies over het belang van ontwikkeling voor vrijheid van het individu in: Berlin (1958). *Two concepts of liberty*; Sen (2000). *Development as freedom*; Appiah (2001). *Liberalism, individuality and identity*.
- 44 Zie ook het pamflet van Michelle van Dijk, *Kansengeneratie 2018: een pamflet voor beter onderwijs voor iedereen*, waarin zij pleit voor twee leerroutes: beroep of wetenschap.
- 45 Zie NRO (2016). *Effecten van een brede brugklas*; en Dekker (14 juli 2017). *Motie stimuleren brede brugklassen*

- en stand van zaken overige moties en toezeggingen*. (Kamerbrief).
- 46 Zie bijvoorbeeld de IMC week-endscholen waarbij leerlingen uit achterstandsgezinnen les krijgen van vrijwilligers over de praktijk waarin zij zelf werkzaam zijn; of JINC dat bliksemstages organiseert voor kinderen van basisscholen en vmbo.
- 47 Hierbij is het belangrijk om te kijken naar wat er nu goed gaat en beter kan bij de beroepsbegeleidende en beroepsopleidende leerwegen in het mbo, zie: SER (2017). *Toekomstgericht beroepsonderwijs*; SCP (2017). *Beroep op het MBO*.
- 48 WRR (2017). *Voor de zekerheid*; Hesselmanns (2017). *Nieuwe ronde, echte kansen*; Beukema, Kuijpers en Van der Pol (2014). *Nieuwe verbintenissen*; Kok, Baarsma en Heyma (2014). *Nieuw ontwerp sociaal beleid*.
- 49 Zie ook Hesselmanns (2017). *Nieuwe ronde, echte kansen*, p. 31.
- 50 Eidhof & Harchaoui (2017). "Sociaal Hospitaal," in: *Tijdschrift voor Schuldsanering*, nr. 01, mrt. 2017.
- 51 Zie ook: Ombudsman (2018). *Een open deur?*
- 52 Zo wordt in sommige gemeenten geëxperimenteerd met zogeheten 'maatwerkbudgetten' waarbij professionals ruimte krijgen om financiële ondersteuning in te zetten daar waar het de meeste impact kan hebben. Zie ook: Kruijer & Klokman (2018). "Multi-probleemgezinnen beter geholpen?"
- 53 In *Groot denken, klein doen* (2018) riep Herman Tjeenk Willink onlangs (opnieuw) op tot meer menselijke maat bij publieke voorzieningen.
- Voor praktijkvoorbeelden, zie bijvoorbeeld: Stichting lezen en schrijven (2018). *Lezen ≠ begrijpen*, p. 20–21; leerzelfonline.nl; oefenen.nl; ontregelmonitor.nl.

Colofon

auteur

Marthe Hesselmans

met dank aan

Max Boot
Coen Brummer
Lodi van Brussel
Susanne Dallinga
André Derksen
Jan Willem Holtslag
Frank op den Kamp
Martine van Minnen
David de Vries

... en alle experts, wetenschappers,
docenten en ervaringsdeskundigen die
bereid waren om hun kennis te delen.

ontwerp

Wilmar Grossouw
de ontwerpvloot

druk

Drukkerij van Deventer

ISBN

9789082506655

**Mr. Hans
van Mierlo
Stichting**

Deze publicatie is tot stand gekomen
onder de verantwoordelijkheid van
de Mr. Hans van Mierlo Stichting,
het wetenschappelijk bureau van D66.

2019 © Alle rechten voorbehouden

Kansengelijkheid is toe aan herkansing

Dit essay biedt een verkenning van kansengelijkheid in Nederland. Het analyseert waar kansengelijkheid onder druk staat en hoe de verdeling van kansen rechtvaardiger kan. De focus ligt op onderwijs, werk en sociale zekerheid.

Op ieder terrein zien we scheidslijnen. Startposities zijn ongelijk, vanwege afkomst en opleidingsniveau, en worden gaandeweg verder scheefgetrokken door maatschappelijke trends als globalisering, digitalisering en flexibilisering. Waar de een kans op kans krijgt, loopt de ander vast in overmatige onzekerheid op het gebied van wonen en werk, gezondheid en geld.

Kansengelijkheid is een gezamenlijke verantwoordelijkheid en verdient politieke prioriteit, betoogt Marthe Hesselmans. Als kansen ongelijk verdeeld zijn, verliezen individuen de kans hun leven in eigen hand te nemen en verliest de samenleving als geheel. Eenduidige oplossingen zijn er niet. Wel zijn er keuzes te maken: voor onderwijs dat motiveert, werk dat loont en zekerheden die vertrouwen geven.

Mr. Hans
van Mierlo
Stichting